

ARTYKUŁY I ROZPRAWY

mjr dr Jerzy Prochwicz

KG SG w Warszawie

FORMACJE GRANICZNE 1918 – 1924

Proces odbudowy państwowości Polski po latach niewoli, obok ustalania granic, tworzenia organów administracji i armii, postawił przed władzami państwowymi kwestię zabezpieczenia granic, stworzenie systemu uniemożliwiającego ich bezkarne naruszanie, a zarazem pozwalającego na niezbędną kontrolę ruchu towarowego i osobowego. Granice nie mogły stać otworem, ponieważ destabilizowały i tak już złożoną sytuację w kraju. Zniszczenia wojenne, nielegalny wywóz artykułów żywnościowych do Niemiec, powodowały szalejącą drożyznę, braki podstawowych artykułów żywnościowych na rynku oraz narastające niezadowolenie społeczeństwa. Przemysł i nielegalny handel rozrósł się do niebywałych rozmiarów.¹ Zdawano sobie sprawę, że aby zahamować przemysł i nielegalny handel należy natychmiast przedsięwziąć środki zaradcze. Objąć kontrolą ruch towarowy i osobowy, by ograniczyć przestępczość graniczną na podłożu ekonomicznym i politycznym.

Prace nad powołaniem formacji przeznaczonej do ochrony granic rozpoczęto jeszcze przed formalnym odrodzeniem państwa polskiego w październiku 1918 r. Podjęło je samodzielnie – istniejące w rządzie Józefa Świerzyńskiego² – Ministerstwo Aprowizacji³ zainteresowane

¹ Krytyczna sytuacja na rynku żywnościowym spowodowała wydanie przez rząd Jędrzeja Moraczewskiego (18.XI.1918-16.I.1919), 5.XII.1918 r. dekretu o walce z lichwą i spekulacją a 11.I.1919 r. dekretu o utworzeniu urzędu do walki z lichwą i spekulacją przy Ministerstwie Aprowizacji; H. Zieliński, Organizacja państwa polskiego pod rządami Moraczewskiego, [w:] *Historia Polski*, t. IV: 1918-1939, cz. I: 1918-1926, pod red. L. Grosfelda i H. Zielińskiego, Warszawa 1969, s. 131-135.

² Rząd premiera Józefa Świerzyńskiego (26.X.1918-4.XI.1918) został powołany przez Radę Regencyjną. Rada Regencyjna pełniąca „Najwyższą władzę do czasu powołania króla lub regenta w Królestwie Polskim” została powołana na mocy reskryptu cesarza Niemiec i Austrii z 12.IX.1917 r. Uroczysta intromisja Rady Regencyjnej odbyła się na Zamku Królewskim w Warszawie 27.X.1917 r., istniała do 14.XI.1918 r., kiedy to przekazała całą swą władzę Józefowi Piłsudskiemu; *Dziennik Praw Państwa Polskiego* Nr

zahamowaniem wywozu artykułów żywnościowych z kraju. Ministerstwo Apropowizacji przystępując do organizacji formacji przeznaczonej do ochrony granic miało na uwadze nie tyle ochronę granic, których jeszcze nie wytyczono, co szlaki komunikacyjne tj. kolejowe i drogowe, wiodące do obszarów, nad którymi władzę sprawował rząd polski. Z tą myślą Ministerstwo Apropowizacji przy współpracy z tworzącym się Wojskiem Polskim podjęło wysiłek organizacji formacji granicznej. Stąd też organizowana formacja pod nazwą Straż Gospodarczo-Wojskowa miała na celu zapobieganie nielegalnemu wywozowi artykułów żywnościowych i innych towarów, walkę ze spekulacją, lichwą i wyzyskiem przez „kontrolę ruchu towarowego na kolejach i punktach kontrolnych”.⁴ Pominięto natomiast zupełnie sprawy ruchu osobowego, zabezpieczenia granicy pod względem wojskowym, politycznym.

Prace organizacyjne z upoważnienia Ministerstwa Apropowizacji podjął płk Adolf Małyszko – mianowany przez Szefa Sztabu Generalnego Wojsk Polskich dowódcą Straży Gospodarczo-Wojskowej – z grupą oficerów, w skład której wchodził m.in. kpt. Adam Leszczuk, por. Jan Szyndler, ppor. Stefan Mikołajczyk.⁵ Ministerstwo Apropowizacji nie posiadając odpowiednich środków zwróciło się pismem Nr 4408/18 z dn. 30.X.1918 r. do Szefa Sztabu Generalnego Wojsk Polskich gen. por. Tadeusza Rozwadowskiego⁶ o oddelegowanie do organizowanej Straży

17 z dn. 29.XI.1918 r., poz. 39. W skład rady wchodził: Arcybiskup warszawski Aleksander Kakowski, prezydent Warszawy książę Zdzisław Lubomirski i prezes honorowy Stronnictwa Polityki Realnej hrabia Józef Ostrowski, Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Polska Organizacja Wojskowa (POW), I.341.1.423.

³ Ministrem Apropowizacji w rządzie J. Świerzyńskiego był Antoni Minkiewicz; M. Jabłonowski, J. Jarski, *Kalendarium II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1990, s. 513.

⁴ Projekt Tymczasowego Statutu Straży Gospodarczo-Wojskowej, Archiwum Akt Nowych (AAN), Zespół Ministerstwa Apropowizacji, 460.

⁵ Pismo Ministra Apropowizacji z 30.X.1918 r. skierowane do Sztabu Generalnego Wojsk Polskich, AAN, Zespół Ministerstwa Apropowizacji, 460.

⁶ Tadeusz Jordan Rozwadowski (1866-1928) gen. por., gen. dyw., gen. broni, oficer armii austriackiej, w której pełnił służbę do końca 1917 r., m.in. na stanowisku dowódcy dywizji. Szef Sztabu Generalnego Wojsk Polskich (27.X.1918-15.XI.1928). Dowódca armii „Wschód” (XI.1918-III.1919) na froncie małopolskim, organizował obronę Lwowa. Szef Polskiej Misji Wojskowej we Francji przy Naczelnym Dowództwie Aliantów (20.III.1919-20.VII.1920). Po powrocie do kraju mianowany na stanowisko Szefa Sztabu

Gospodarczo-Wojskowej oficerów oraz przynajmniej stuosobowej grupy podoficerów i szeregowców.⁷ Żołnierze ci stanowić mieli załążek formacji, która w przyszłości miała liczyć kilkanaście tysięcy ludzi. Załączony do pisma projekt Tymczasowego Statutu Straży Gospodarczo-Wojskowej określał ogólnie strukturę, organizację i zadania powstającej formacji.

Zgodnie ze statutem, struktura organizacyjna i zadania Straży Gospodarczo-Wojskowej przedstawiały się następująco:

1. Przy Ministerstwie Apropowizacji organizuje się Straż Gospodarczo-Wojskową, mającą na celu kontrolę ruchu.
2. Na czele Straży Gospodarczo-Wojskowej stoją oficerowie Wojska Polskiego oddelegowani przez Ministerstwo Wojny.
3. Pod względem dyscypliny wojskowej Straż Gospodarczo-Wojskowa podlega Ministrowi Wojny, a pod względem wypełniania obowiązków specjalnych Dowódca Straży Gospodarczo-Wojskowej otrzymuje rozporządzenia od Ministra Apropowizacji.
4. Koszty utrzymania Straży Gospodarczo-Wojskowej pokryte będą z funduszków dostarczonych przez Ministerstwo Apropowizacji, ekwipunek zaś i broń dostarczy Ministerstwo Wojny.
5. Na czele Straży Gospodarczo-Wojskowej stoi dowódca i jego zastępca, którzy są odpowiedzialni przed Ministrem wojny i Ministrem Apropowizacji.⁸

Założenia statutu niestety nosły zarzewie konfliktów i trudności w przyszłości, związanych z jednoczesną podległością tak w zakresie

bu Generalnego Wojska Polskiego (26.VII.1920- 31.III.1921). Inspektor armii (Inspektorat Nr 2 Warszawa) w okresie V.1921-V.1926, jednocześnie Generalny Inspektor Jazdy (XI.1921-XI.1922). W czasie przewrotu majowego 1926 r. dowódca wojsk rządowych w Warszawie. Po przejęciu władzy przez J. Piłsudskiego internowany w Wilanowie, stamtąd 21.V.1926 r. został przewieziony do Wojskowego Więzienia Śledczego w Warszawie, a następnie do Wojskowego Więzienia Śledczego na Antokolu w Wilnie. W trakcie uwięzienia podlegał zastrzonemu regulaminowi, który został opracowany przez naczelnika więzienia płk. Jana Gorzechowskiego dla więzionych generałów.

⁷ Pismo Ministra Apropowizacji Nr 4408/18 z dn. 30.X.1918 r. z dołączonym projektem Tymczasowego Statutu Straży Gospodarczo-Wojskowej do Szefa Sztabu Generalnego Wojsk Polskich, AAN, Zespół Ministerstwa Apropowizacji, 460; H. Dominiczak, *Granica polsko-niemiecka 1919-1939*, Warszawa 1975, s. 64-65.

⁸ Ibidem.

rozkazodawczym jak i wyposażenia Ministerstwu Wojny i Ministerstwu Apropowizacji, co musiało odbić się ujemnie zarówno na procesie organizacji jak i wykonywaniu zadań. Zwłaszcza że kompetencje obu ministerstw w zakresie rozkazodawczym były trudne do rozgraniczenia. Stąd też projekt statutu wkrótce stał się przedmiotem krytycznych uwag.

Szef Sztabu Generalnego przychyłając się do wyrażonej w przesłanym piśmie Ministerstwa Apropowizacji prośby wydał rozkaz⁹ płk. Henrykowi Minkiewiczowi¹⁰, dowódcy I Brygady Piechoty Polskiej Siły Zbrojnej (PSZ)¹¹ stacjonującej w Warszawie, by ze skierowanego II batalionu piechoty 2 pułku piechoty¹² pod dowództwem mjr. Mieczysława Smorawińskiego do Lublina celem „zabezpieczenia mienia państwowego przed grabieżą, a także dania podstawy do tworzenia większych jednostek bojowych¹³ wydzielono oddział dla potrzeb organizowanej Straży Gospodarczo-Wojskowej i oddano go do dyspozycji płk. A. Małyszki.

Jednocześnie Ministerstwo Apropowizacji nakazało pismem Nr a.4560/18 z dn. 31.X.1918 r.¹⁴ płk. A. Małyszce organizację pierwszych oddziałów Straży Gospodarczo-Wojskowej w rejonie Dąbrowskiego Zagłębia Węglowego, ze względu na masowy wywóz artykułów żywno-

⁹ Kopię rozkazu przesłał Szef Sztabu Generalnego Wojsk Polskich pismem T. Nr 4710 z dnia 1.XI.1918 r. do MSW oraz Ministrowi Apropowizacji. W Archiwum SG (ASGran.) zachowało się tylko samo pismo bez załącznika, którym był wydany rozkaz; ASGran., 1483.20; H. Dominiczak, *Granica wschodnia Rzeczypospolitej polskiej w latach 1919-1939*, Warszawa 1992, s. 42.

¹⁰ Biografia płk. H. Minkiewicza umieszczona została na końcu artykułu.

¹¹ Polska Siła Zbrojna (Polnische Wehrmacht), polskie oddziały wojskowe organizowane przez Niemców po ogłoszeniu aktu 5.XI.1916 r. cesarzy Niemiec i Austrii. Powyższą nazwę polskie oddziały wojskowe otrzymały 10.IV.1917 r. z chwilą przekazania formacji legionowych niemieckim władzom wojskowym. PSZ istniała do XI.1918 r., kiedy to weszła w skład odrodzonego Wojska Polskiego.

¹² 2 pułk piechoty PSZ dowodzony przez mjr Ferdynanda Zarzyckiego (pierwszy jego dowódca) miał także w ciągu tygodnia przybyć do Lublina, Protokół 67 posiedzenia Rady Ministrów Królestwa Polskiego z 26.X.1918 r., AAN, Protokoły posiedzeń Rady Ministrów, t. 4, k. 161. 16.I.1919 r. 2 pułk piechoty jako jednostka o rodowodzie legionowym, został przemianowany na 8 pułk piechoty Legionów.

¹³ P. Stawecki, *Wskrzeszenie Wojska Polskiego na przełomie lat 1918 i 1919*, [w:] *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. XXIX, Warszawa 1987, s. 217.

¹⁴ Pismo Ministerstwa Apropowizacji Nr a. 4560/18 z dn. 31.X.1918 r. do płk. A. Małyszki, ASGran., 1483.1.

ściowych i innych towarów do Niemiec. Wykonując polecenie Ministerstwa Aprowizacji, płk A. Małyszko skierował oficerów do Inspektora Ministerstwa Aprowizacji na powiaty: Dąbrowski, Noworadomski, Piotrkowski, Olkuski, Włoszczowski, Jędrzejowski, Pińczowski, Stopnicki, Buski, Miechowski i Będziński celem organizacji oddziałów Straży Gospodarczo-Wojskowej.

Skierowany do Lublina batalion, przybył na miejsce transportem kolejowym 5.XI.1918 r.¹⁵ i 6.XI.1918 r. wystawił oddział o stanie 50 ludzi, który przystąpił do pełnienia służby na dworcu kolejowym.¹⁶ Zorganizowany oddział stał się załącznikiem organizowanej Straży Gospodarczo-Wojskowej. Dalsza jej rozbudowa miała nastąpić przez pobór rekruta.¹⁷ Dzień 6 listopada 1918 r. można więc przyjąć jako datę objęcia służby na „granicach państwa”.

Jednakże wydarzenia polityczne, jakie zaszły w Lublinie w nocy z 6/7 listopada 1918 r., w wyniku których utworzono Tymczasowy Rząd Republiki Polskiej¹⁸ z Ignacym Daszyńskim na czele zahamowały organizację Straży Gospodarczo-Wojskowej. Batalion 2 pułku piechoty, który

¹⁵ Wraz z batalionem do Lublina przybył gen. T. Rozwadowski w towarzystwie gen. ppor. Kajetana Olszewskiego w celu organizacji oddziałów wojskowych, podległych Radzie Regencyjnej. Misja jego nie zakończyła się jednak wydaniem rozkazu o organizacji oddziałów wojskowych. Ustalono jedynie, że prowadzący mobilizację członków Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) płk Edward Śmigły-Rydz, zorganizuje z jej członków Brygadę Kresową, która zostanie skierowana do działań przeciwko Ukraińcom w powiecie hrubieszowskim; ppłk Mieczysław Norwid-Neugebauer miał sformować osobny oddział dla obsadzenia Chełmszczyzny, P. Stawecki, op.cit., s. 217; A. Ajnenkiel, *Z dziejów Tymczasowego Rządu Ludowego w Lublinie*, „Kwartalnik Historyczny”, R. LXV, 1958, nr 4, s. 1078.

¹⁶ T. Nałęcz, *Polska Organizacja Wojskowa 1914-1918*, Wrocław 1984, s. 216; P. Stawecki, op. cit. s. 217.

¹⁷ 27.X.1918 r. Rada Regencyjna wydała dekret o przystąpieniu do formowania narodowej armii regularnej, której podstawą tworzenia była wydana tego samego dnia tymczasowa ustawa o powszechnym obowiązku służby wojskowej, Dziennik Rozporządzeń Komisji Wojskowej Nr 2 z 1.XI.1918 r.; Dodatek Nr 2 z 1.XI.1918.

¹⁸ Tymczasowy Rząd Republiki Polskiej w Lublinie (6/7.XI.1918-14.XI.1918) objął swą władzę Lublin i część okupacji austriackiej. Aspirował do roli rządu ogólnokrajowego, wrogo ustosunkowany do Rady Regencyjnej. W wydanym 7.XI.1918 r. manifestie do narodu proklamował państwo republiką, zapowiedział demokratyczne wybory do sejmku i przeprowadzenie radykalnych reform społecznych i politycznych.

miał być podstawą dalszej jej rozbudowy przeszedł na stronę nowego rządu, a płk A. Małyszko jej organizator, podporządkowawszy się Naczelnemu Komendantowi wszystkich Wojsk Polskich gen. por. E. Śmigłemu-Rydzowi¹⁹, mianowany został dowódcą I Okręgu Wojskowego obejmującego powiat Dąbrowa i Olkusz.²⁰

Powrót Józefa Piłsudskiego 10 listopada 1918 r. do Warszawy, zwolnionego przez rząd niemiecki z twierdzy magdeburskiej, przejęcie w następnych dniach przez niego pełni władzy wojskowej i politycznej z rąk Rady Regencyjnej i złożonej dymisji przez Tymczasowy Rząd Republiki Polskiej zmieniło zasadniczo sprawę organizacji Straży Gospodarczo-Wojskowej.

Do organizacji Straży Gospodarczo-Wojskowej powrócił płk A. Małyszko. Niestety z powodu braku ludzi, uzbrojenia i umundurowania organizacja posuwała się bardzo powoli.

Ministerstwo Aprowizacji, zdając sobie sprawę z narastających problemów z organizacją Straży Gospodarczo-Wojskowej przedłożyło pismem Nr a. 5515/18 z dnia 13 listopada 1918 Ministrowi Wojny wnioski dotyczące dalszej jej organizacji z następującym uzasadnieniem: „konieczność natychmiastowego racjonalnego i sprężystego dostarczania żywności i artykułów pierwszej potrzeby w pierwszym stopniu szerokim warstwom robotniczym, miejskim i bezrolnej ludności oraz konieczność zabezpieczenia granic wymaga sprawnej i silnej egzekutywy, umożliwiającej wypełnienie obowiązków Ministerstwa Aprowizacji na terenie wszystkich ziem polskich”.²¹ Wnioski wymienione w dokumencie brzmiały następująco:

"1. Organizowanie Straży Gospodarczo-Wojskowej winno w dalszym ciągu być prowadzone w celu opracowania szczegółów regulaminu tej Straży wyłania się ad hoc komisja z delegata Ministerstwa Wojny

¹⁹ E. Śmigły-Rydz dekretem Tymczasowego Rządu Republiki Polskiej w Lublinie 7.XI.1918 r. został mianowany Ministrem Wojny i Naczelnym Komendantem wszystkich Wojsk Polskich, z jednoczesnym awansowaniem do stopnia generała porucznika.

²⁰ P. Stawecki, op. cit., s. 218. Władze wojskowe powołane przez Tymczasowy Rząd Republiki Polskiej w Lublinie, mimo rozwiązania się tegoż rządu 14.XI.1918 r., istniały do 29.XI.1918 r. Dowództwo Wojsk Polskich w Lublinie zostało przemianowane na Okręg Generalny.

²¹ ASGran., 1483.20.

- i Ministerstwa Apropowizacji na razie zaś za podstawę dalszego formowania tej Straży służy regulamin z dnia 30-go października r.b. Nr a.4408/18.
2. Straż Gospodarczo-Wojskowa ma charakter pomocniczej organizacji wojskowej i jako taka zajmuje się zaopatrzeniem tworzących się formacji wojskowej.
 3. Komendantem Straży pozostaje mianowany przez Szefa Sztabu Generalnego Pułkownik Adolf Małyszko, który działa w ścisłym porozumieniu z Polską Organizacją Wojskową.
 4. Do czasu sformowania Straży Minister Wojny przydziela jeden batalion wojska, który posłuży jako kadra tworzącej się Straży Ministerstwo Wojny wyznacza w Warszawie koszary dla pomieszczenia i formowania tej Straży, przygotowane i wyekwipowane oddziały wysłane będą pod dowództwem oficera i podoficerów na prowincję.
 5. Wobec konieczności natychmiastowego działania i zaopatrzenia ludności przed zimą sprawy poruszane niniejszym nie cierpią zwłoki i dlatego Ministerstwo Apropowizacji prosi o jak najszybsze ich rozpatrzenie i przychylne zaopatrzenie”.²²

W przesłanym piśmie poinformowano także, że już w kilku granicznych punktach posterunki Straży Gospodarczo-Wojskowej są już zorganizowane.²³ W piśmie tym na uwagę zasługuje stwierdzenie, że Straż Gospodarczo-Wojskowa ma charakter pomocniczej organizacji wojskowej i że miejscem formowania jej oddziałów jest Warszawa.

Ministerstwo Apropowizacji szukając wsparcia w czynionych wysiłkach na rzecz stworzenia formacji granicznej 14 listopada 1918 r. poinformowało Ministerstwo Skarbu, że „Wobec konieczności wstrzymania masowego wywozu z kraju żywności i artykułów pierwszej potrzeby zmuszone zostało do utworzenia specjalnej Straży Gospodarczo-Wojskowej, której pierwsze niewielkie oddziały pełnią już służbę na kilku posterunkach granicznych. Są to dopiero początki, a istniejąca trudna sytuacja i niezmiernie ciężkie warunki apropowizacyjne w kraju wymagają utworzenia w możliwie jak najszybszym czasie sprawnej i silnej forma-

²² Ibidem, pisownia zgodna z odpisem.

²³ Niestety w wzmiankowanym dokumencie nie wyszczególniono miejsc, gdzie pełnią służbę oddziały Straży Gospodarczo-Wojskowej.

cji, zdolnej do zabezpieczenia granic państwa. W tym też celu zapoczątkowana organizacja Straży Gospodarczo-Wojskowej winna być w dalszym ciągu kontynuowana”.²⁴ Prosząc jednocześnie o wyrażenie przez Ministerstwo Skarbu w tej sprawie opinii.

Tymczasem równoległe do formującej się Straży Gospodarczo-Wojskowej Ministerstwo Skarbu rozpoczęło organizację Korpusu Straży Skarbowej przeznaczonego do „strzeżenia granic państwa i współdziałania przy poborze podatków z innymi organami skarbowymi”.²⁵

Korpus Straży Skarbowej według Tymczasowego Statutu Organizacyjnego i Regulaminowego²⁶ miał za zadanie „obok nadzorowania ruchu towarowego podlegającego postępowaniu celnemu, wykrywaniu przemytnictwa i innych wykroczeń skarbowych, wzbronienie dostępu do kraju ludziom podejrzanym, nie mającym przewidzianych w przepisach dokumentów – zbiegom wojskowym i innym, a ponadto współdziałanie w wojskowej ochronie granicy z Ministerstwem Spraw Wojskowych”.²⁷

Ponadto w regulaminie przewidziano także, iż Korpus Straży Skarbowej będzie można użyć w razie potrzeby do pomocy przy ściąganiu podatków pośrednich, przeprowadzaniu rewizji osób podejrzanych i działających na szkodę ludności, a także ochrony ludności i zapewnieniu jej bezpieczeństwa.

Według wstępnego projektu Ministerstwa Skarbu Straż Skarbowa miała obsadzić kolejno granicę zachodnią, północną i południową ziem byłego Królestwa Polskiego i Galicji, głównie zaś granicę polsko-niemiecką, poczynając od Śląska i dalej po linii dawnej granicy prusko-rosyjskiej do Suwałk. Do służby na granicy miano użyć tysięcy strażników i drugi tysiąc do wykonywania zadań wewnątrz kraju. Celem przygotowania przyszłych kadr utworzono dwie szkoły Straży Skarbowej – jedną w Warszawie a drugą w Łodzi.²⁸

²⁴ H. Dominiczak, *Granica wschodnia...*, op. cit., s.42-43.

²⁵ H. Dominiczak, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966-1996*, Warszawa 1997, s. 236.

²⁶ AAN, Zespół Ministerstwa Apropowizacji, 460.

²⁷ Ibidem, pismo ministra skarbu do ministra spraw wojskowych z 28.XI.1918 r.; w piśmie tym wnioskowano także o przydzielenie do organizowanej Straży Skarbowej dwóch tysięcy karabinów z bagnetami i tyleż szabel.

²⁸ Ibidem.

Powierzenie Korpusowi Straży Skarbowej tak wielu różnorodnych zadań i funkcji budziło jednak wiele zastrzeżeń i kontrowersji. Tym bardziej, że przy istniejących trudnościach w zakresie zaopatrzenia oraz braku przygotowanych kadr określone zadania i cele nie były możliwe do realizacji.

Mimo tego, stanowisko Ministerstwa Skarbu wobec organizowanej przez Ministerstwo Apropowizacji Straży Gospodarczo-Wojskowej było zdecydowanie negatywne. Przy czym jednym z koronnych argumentów przeciwko jej istnieniu był fakt organizacji bez porozumienia z Ministerstwem Skarbu.

Ministerstwo Skarbu w następstwie tego stwierdzało wręcz, że organizacja Straży Gospodarczo-Wojskowej jest bezcelowa, ponieważ jej funkcje w całości przejmie organizowana Straż Skarbowa. Uzasadniając swe stanowisko Ministerstwo Skarbu stwierdzało: „Wprzęgnięcie Straży Skarbowej do służby apropowizacyjnej odbyłoby się z korzyścią zarówno dla służby podatków i monopoli, jak i dla agend apropowizacyjnych, oszczędziłoby państwu podwójnych wydatków, nie narażałoby administracji na niebezpieczeństwo tarć, nieuniknione przy istnieniu dwóch organizacji strażniczych o zbliżonych do siebie kompetencjach i uchyliłoby potrzebę nowych prac organizacyjnych”.²⁹ Jego zdaniem winna ona być zlikwidowana, przy czym koszty jej organizacji i likwidacji miały być Ministerstwu Apropowizacji zwrócone.

Jak się wydaje, po odrzuceniu niemerytorycznych uwag argumentacja w zasadniczej części Ministerstwa Skarbu była zasadna.

Nieudane próby porozumienia między Ministerstwami Apropowizacji i Skarbu oraz Ministerstwem Spraw Wojskowych w sprawie wspólnej organizacji ochrony granic, hamowały dalsze prace organizacyjne tak Straży Gospodarczo-Wojskowej, jak i Straży Skarbowej. Spór na temat charakteru, wielkości i zadań formacji granicznej stał się przedmiotem zaciepłych polemik i dyskusji Ministerstwa Spraw Wojskowych, Apropowizacji i Skarbu.

Sprawa organizacji formacji granicznej stała się także tematem dyskusji na posiedzeniu Rady Ministrów, zainteresowanie wykazywało także Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Szczegółowe rozpatrywanie zagad-

²⁹ Ibidem.

nień związanych z organizacją formacji granicznej wykazało, że problem ochrony nie ustalonych jeszcze granic jest niezwykle skomplikowany. Przyczyn komplikował go, po usunięciu dawnych, zaborskich formacji granicznych, fakt nagłego otwarcia granic na całej ich długości. Ponadto trudności kadrowe i materiałowo-techniczne wpływały zasadniczo na proces wypracowania i ustalenia koncepcji organizacji formacji granicznej.

W odrodzonym państwie bowiem wszystko właściwie należało tworzyć od początku, wszystko wymagało rozwiązania. Mimo odziedziczenia pewnej liczby funkcjonariuszy polskiego pochodzenia z byłych zaborskich formacji granicznych, którzy mogli zasilić szeregi organizowanej formacji granicznej, a przy tym służyć doświadczeniem i pomocą, sprawa nie była jednak prosta. W państwach zaborskich bowiem istniały trzy zupełnie odmienne formacje graniczne³⁰, różniące się nie tylko organizacją, ale i zadaniami.

Mieli więc organizatorzy znaczne trudności związane z wyborem formy organizacyjnej oraz celów i zadań przyszłej formacji, które by najbardziej odpowiadały wymaganiom odrodzonego państwa polskiego.

Po licznych konsultacjach na przełomie listopada i grudnia 1918 r. przychyłając się do stanowiska Ministerstwa Spraw Wojskowych, postanowiono powołać formację graniczną zorganizowaną według wzorów wojskowych, prężną, dobrze uzbrojoną, wyszkoloną i zdyscyplinowaną, zdolną do zabezpieczenia granic nie tylko pod względem ekonomiczno-celnym, ale także wojskowo-politycznym. Organizacja formacji granicznej miała zostać oparta na wzorcu rosyjskiej straży skarbowej, której walory funkcjonalne były wysoko oceniane tak przez przedstawicieli

³⁰ W zaborze austriackim granicę ochraniała na półwojskowa Straż Skarbowa, która swymi kompetencjami obejmowała także obszar wewnątrz państwa. Zadania jej, skupione głównie na ściąganiu podatków pośrednich i monopolowych powodowały w efekcie, że strzeżenie granic pozostawało niejako na dalszym planie. Pruska straż graniczna miała na celu przede wszystkim ochronę granic, przy współpracy z urzędami celnymi. Co przy dbałości o status strażników, ich wyposażenie oraz przywiązanie do miejsca zamieszkania i pracy dawało efektywny system ochrony granic. Rosyjska straż skarbowe, mimo swej nazwy, była zorganizowana na wzór wojskowy. Zadania jej skupione były przede wszystkim na strzeżeniu granic, głównie pod względem wojskowo-politycznym. Mimo że podlegała Ministerstwu Skarbu, straż ta stanowiła oddzielny korpus wojsk czynnych, bowiem faktyczne kierownictwo nad nią sprawowało Ministerstwo Spraw Wojskowych.

Ministerstwa Spraw Wojskowych, jak również Naczelnika Państwa i Wodza Naczelnego – Józefa Piłsudskiego.³¹

Rada Ministrów Tymczasowego Rządu Republiki Polskiej w Warszawie³² podsumowując toczące się dyskusje, 11 grudnia 1918 r. podjęła uchwałę o organizacji przy Ministerstwie Apropowizacji Straży Granicznej w celu:

- 1) zabezpieczenia granic państwa od nielegalnego wywozu artykułów spożywczych i pierwszej potrzeby;
- 2) kontrolowania wewnętrznego obrotu kolejowego;
- 3) czuwania nad wykonaniem rozporządzeń aprowizacyjnych;
- 4) ochrona magazynów i składów z artykułami pierwszej potrzeby.³³

Uchwała ta, była pierwszym aktem prawnym normującym ogólnie sposób organizacji, cele i zadania oddziałów przeznaczonych do ochrony granic odrodzonej Rzeczypospolitej.

W myśl tej uchwały powołana komisja w sprawie organizacji Straży Granicznej w składzie: przewodniczący, płk Jan Wroczyński – kierownik Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz członkowie dr Jerzy Kort – przedstawiciel Ministerstwa Skarbu, Antoni Minkiewicz – Minister Apropowizacji, oraz oficerowie Wojska Polskiego – płk Adolf Małyszko, płk Leon Berbecki, płk Ignacy Szpakowski³⁴ zdecydowała na swym posiedzeniu w dniu 14 grudnia 1918 r., że przepisy dotyczące organizacji Straży Granicznej, jej wyszkolenia oraz budżetu wyda Ministerstwo Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministerstwem Apropowizacji. Ponadto komisja zdecydowała biorąc za podstawę uchwałę Rady Ministrów że:

³¹ J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. II, Warszawa 1937, s.70-75.

³² Tymczasowy Rząd Republiki Polskiej w Warszawie powołany został 18.XI.1918 r. po złożeniu dymisji przez Tymczasowy Rząd Republiki Polskiej w Lublinie i rozwiązaniu się Rady Regencyjnej. Istniał do 16.I.1919 r. Na czele rządu stał Jędrzej Moraczewski.

³³ Protokół posiedzenia Komisji w sprawie organizacji Straży Granicznej z dn. 14.XII.1918 r., ASGran., 1483.17. AAN, Zespół Ministerstwa Apropowizacji, 460. Pisownia zgodna z oryginałem. W składzie komisji zabrakło przedstawiciela Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. W wyniku czego Szef Sztabu Generalnego w piśmie do Ministra Spraw Wojskowych z dn. 21.XII.1918 r. wyraził ubolewanie z powodu pominięcia w składzie komisji oficerów Sztabu Generalnego, CAW, Oddział I Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, I -180.

³⁴ *Ibidem*.

- "1. Straż Graniczna podlega Ministrowi Spraw Wojskowych i formuje się na zasadach ogólnie przyjętych dla formowania armji polskiej i deleguje się do rozporządzenia Ministra Apropowizacji.
2. Budżet Straży Granicznej stanowi część budżetu ogólnego Ministerstwa Spraw Wojskowych.
3. Naczelnik Straży Granicznej w porozumieniu się z Ministerstwem Apropowizacji ma przedstawić w najkrótszym czasie etaty oddziałów Straży Granicznej, Pieszej i Konnej.
4. Koniecznym jest wydanie specjalnej instrukcji dla biur poborowych w kwestji wyboru ludzi do Straży Granicznej.
5. Straż Graniczna może być w każdej chwili użyta do akcji bojowej według uznania Naczelnego Dowództwa.
6. Do zadań straży Granicznej należy także współdziałanie ze Strażą Skarbową i ochrona cel i podatków wewnętrznych według instrukcji, która będzie opracowana w porozumieniu z odpowiednimi Ministerstwami.
7. Stosunek pomiędzy Strażą Graniczną i Strażą Skarbową opracowany zostanie wspólnie przez Ministerstwo Skarbu, Apropowizacji i Spraw Wojskowych.
8. Etaty Straży i wszystkie kwestje organizacyjne mają być załatwione w porozumieniu z Szefem Sztabu Generalnego".³⁵

Przystępując do organizacji Straży Granicznej utrzymano organizowaną przez Ministerstwo Skarbu Straż Skarbową, której kompetencje obejmowały sprawy celne wewnątrz kraju i na granicznych punktach przejściowych.

17 grudnia 1918 r. płk A. Małyszko mianowany dowódcą Straży Granicznej, w myśl protokołu z posiedzenia komisji w sprawie organizacji Straży Granicznej, przedstawił Ministerstwu Spraw Wojskowych wstępny projekt etatów. Ten ogólny i pośpiesznie opracowany projekt przewidywał utworzenie w pierwszej fazie dowództwa Straży Granicznej 4-6 pułków granicznych. Etat dowództwa Straży Granicznej zakładał stan 34 ludzi, w tym: 6 oficerów, 24 podoficerów i szeregowców oraz

³⁵ AAN, Zespół Ministerstwa Apropowizacji, 460. Pisownia zgodna z oryginałem dokumentu.

4 pracowników cywilnych. Ponadto w składzie dowództwa miało się znajdować 12 koni wierzchowych i 2 samochody osobowe. Każdy z pułków granicznych miał się składać z dwóch dywizjonów. W skład każdego dywizjonu miały wchodzić cztery szwadrony. Tymczasowy etat szwadronu przewidywał: 4 oficerów, 182 podoficerów i szeregowców, 50 koni wierzchowych, 4 konie taborowe 2 wozy parokonne.³⁶

Stan etatowy pułku granicznego wraz z kadrą sztabu pułku i sztabami dywizjonów wynosił 1648 ludzi, w tym: 46 oficerów, 2 lekarzy kontraktowych, 1600 podoficerów i szeregowców, 432 konie wierzchowe, 48 koni taborowych, 24 wozy parokonne oraz jeden samochód osobowy.³⁷ W sumie potrzeby kadrowe Straży Granicznej w pierwszej fazie dla dowództwa i 6 pułków granicznych według tymczasowych etatów wynosiły 9916 ludzi, w tym: 282 oficerów, 9624 podoficerów i szeregowych, 12 lekarzy kontraktowych oraz 4 pracowników cywilnych. Niezależnie od potrzeb kadrowych, na wyposażeniu Straży Granicznej miało znaleźć się 2604 koni wierzchowych, 288 koni taborowych, 144 wozów taborowych i 8 samochodów osobowych.

18 grudnia 1918 r. został podpisany Tymczasowy Dekret w sprawie utworzenia Straży Granicznej przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, prezesa Rady Ministrów Jędrzeja Moraczewskiego i Ministra Apropowizacji Antoniego Minkiewicza.³⁸ Treść dekretu wiernie odtwarzała uchwałę Rady Ministrów z 11 grudnia 1918 r.

Podpisanie dekretu uruchomiło proces formowania oddziałów i pododdziałów granicznych. Szybkie i sprawne formowanie oddziałów granicznych hamowane było jednak przez powolny dopływ ludzi. Z jednostek wojskowych oddelegowywano bowiem niewielkie grupy żołnierzy

³⁶ Projekt tymczasowego etatu szwadronu Straży Granicznej, ASGran., 1483.86; H. Dominiczak w książce *Granica polsko-niemiecka 1919-1939*, (Warszawa 1975, s. 74) podaje, iż w składzie szwadronu były 4 wozy parokonne, co w świetle materiałów archiwalnych nie znajduje potwierdzenia. Ponadto proste przeliczenie ilości koni taborowych (4) wskazuje, że szwadron nie mógł posiadać 4 wozów parokonnnych.

³⁷ AAN, Zespół Ministerstwa Apropowizacji, 460; pismo dowódcy Straży Kresowej do ministra spraw wojskowych z dnia 17.XII.1918 r. Na wielu dokumentach dotyczących organizacji Straży Granicznej używano pieczęci z nazwą Straż Kresowa.

³⁸ Tymczasowy Dekret w sprawie utworzenia Straży Granicznej został opublikowany w MP Nr 4, poz. 254, z dn. 20.XII.1918.

rzy i oficerów. Do końca 1918 r. z armii przybyło łącznie 29 oficerów i 7 chorążych.³⁹ Sytuacja ta zmusiła dowództwo Straży Granicznej do oparcia formowanych jednostek przede wszystkim na naborze ochotniczym. W procesie formowania oddziałów i pododdziałów, zorganizowane oddziały Straży Gospodarczo-Wojskowej zostały włączone w skład powstających jednostek Straży Granicznej.

W końcu grudnia 1918 r. zakończono organizację pierwszej większej jednostki, którą jako 3 dywizjon Straży Granicznej pod dowództwem kpt. Edmunda Lubańskiego skierowano do obsadzenia linii granicznej z Prusami Wschodnimi na odcinku od Grajewa do Mławy (odcinek dawnej granicy prusko-rosyjskiej). Pierwszym pododdziałem skierowanym na granicę był szwadron sformowany w Dąbrowie przez kpt. Adama Laszuka, który jako 1 szwadron 3 dywizjonu 31 grudnia 1918 r. został skierowany do Mławy. Oddział Straży Gospodarczo-Wojskowej pełniący służbę na odcinku Sosnowiec–Wieluń stał się podstawą organizacji 1 i 2 dywizjonu, które miały obsadzić linię dawnej granicy Królestwa Polskiego na odcinku Sosnowiec–Wieluń i Wieluń–Kalisz–Włocławek. Sformowany 2 dywizjon dowodzony przez kpt. Jana Kulawca w styczniu 1919 r. obsadził odcinek Częstochowa–Wieluń–Włocławek.⁴⁰

Przedłożony 17 grudnia 1918 r. projekt tymczasowego etatu Straży Granicznej, po wprowadzeniu niewielkich zmian, zatwierdził rozkazem Nr 8 z dnia 6 stycznia 1919 r. Szef Sztabu Generalnego gen. por. Stanisław Szeptycki. Zatwierdzony etat⁴¹ noszący numerację 57/I stał się podstawą dalszych prac związanych z organizacją Straży Granicznej.

Do końca lutego 1919 r. mimo rozlicznych trudności zdołano sformować dwa pułki Straży Granicznej (1 i 2) o niepełnych stanach osobowych. 1 pułk Straży Granicznej pod dowództwem ppłk. Alfreda Waltera, w składzie dwóch dywizjonów (1 i 3)⁴², obsadzał odcinek Grajewo–

³⁹ Rozkaz organizacyjny Nr 1 dowódcy Straży Granicznej z 5.I.1919 r., ASGran., 1483.43.

⁴⁰ 13.I.1919 r. sformowany 1 szwadron 2 dywizjonu obsadził linię graniczną na odcinku Herby–Starokrzepice, ASGran., 915.260.

⁴¹ Etaty dowództwa pułku i dywizjonu Straży Granicznej, ASGran., 915.86.

⁴² 1 dywizjon stacjonował tymczasowo w Warszawie.

Zieluń. 2 pułk Straży Granicznej dowodzony przez płk. Władysława Poderni, w składzie dwóch dywizjonów (1 i 2), obsadzał granicę ze Śląskiem na odcinku Grabów–Dziedzice oraz odcinek Częstochowa–Wieluń–Włocławek.⁴³

W styczniu (brak daty dziennej) 1919 r. został wprowadzony w życie regulamin Straży Granicznej, który precyzował jej zadania i cele. Paragraf 1 regulaminu stwierdzał, że „Straż Graniczna tworzy Korpus Straży Granicznej pod względem wyszkolenia wojskowego, pogotowia bojowego i dyscypliny, podległy Ministrowi Spraw Wojskowych, przy pełnieniu zaś specjalnych obowiązków podlega Ministrowi Aprowizacji”.⁴⁴ Wprowadzony regulamin stwierdzał, że zadaniem Straży Granicznej jest:

1. Obrona granic państwa.
2. Zabezpieczenie granic państwa od nielegalnego wywozu i wwozu wszelkiego rodzaju towarów oraz od niedozwolonego przekraczania granicy państwowej przez ludzi i dobytek.
3. Zatrzymywanie przemytników i odstawianie ich wraz z towarami do najbliższego urzędu Ministerstwa Skarbu lub Ministerstwa Apropowizacji.

Regulamin określał także szerokość pasa granicznego na 6 kilometrów, a wzdłuż wybrzeża wód terytorialnych na 5 mil morskich. W pasie granicznym żołnierze w trakcie wykonywania obowiązków służbowych mieli prawo użycia broni w razie zaistnienia takiej potrzeby. Inne punkty regulaminu określały zadania i obowiązki dowódców poszczególnych szczebli, sposób pełnienia służby, szkolenia, zaopatrzenia itd. W regulaminie zawarto także ogólne wymogi, jakimi musieli się wykazywać żołnierze przyjmowani do służby w Straży Granicznej. Istotnym zapisem regulaminu pośrednio wpływającym na skład osobowy Straży Granicznej był wymóg przyjmowania żołnierzy tylko wyznania chrześcijańskiego.⁴⁵

⁴³ 1 dywizjon obsadzał odcinek Grabów–Dziedzice. 2 dywizjon obsadzał odcinek Częstochowa–Wieluń–Włocławek, pismo szefa sztabu dowództwa Straży Granicznej do Departamentu Gospodarczego MSWojsk. z dn. 21.II.1919 r., ASGran., 1483.119., pismo dowódcy Straży Granicznej z dn. 15.III.1919 r., AAN, Zespół Ministerstwa Apropowizacji, 460.

⁴⁴ Regulamin Straży Granicznej, ASGran., 1250.104.

⁴⁵ Ibidem, wprowadzie regulamin dopuszczał możliwość przyjęcia żołnierzy innych wyznań, lecz obwarował go wymogiem uzyskiwania każdorazowo zgody Dowódcy SG.

Służbę na granicy oddziały Straży Granicznej zgodnie z wprowadzonym regulaminem pełniły systemem kordonowym, rozmieszczając swe posterunki w jednej lub dwóch liniach. Pierwsza linia posterunków rozlokowana była na samej linii granicznej, druga zaś w pewnej od niej odległości, zależnie od sytuacji na pograniczu.

Podkreślić należy, że wprowadzony regulamin, aczkolwiek zawierający niepełne i mało precyzyjne przepisy, stanowił istotną pomoc tak pod względem organizacyjnym, jak i przy wykonywaniu zadań związanych z ochroną granic państwa.

Minister Apropowizacji wspólnie z Ministrem Skarbu dostrzegając w wydanym regulaminie istotne braki z punktu widzenia obu resortów, wydał 5 lutego 1919 r. rozporządzenie zatytułowane „w przedmiocie stosunku Straży Granicznej do Straży Skarbowej”.⁴⁶ Wydane rozporządzenie stwierdzało, że „utworzona z oddziałów wojskowych, a przydzielona do pełnienia specjalnych obowiązków przy Ministerstwie Apropowizacji Straż Graniczna, ma obok zadań wyszczególnionych w powyższym dekrete wykrywać i powstrzymywać przemytnictwo i inne przekroczenia przepisów skarbowych, oraz zapobiegać im”.⁴⁷ Zadania te Straż Graniczna miała wykonywać przez patrolowanie w pasie granicznym, zwłaszcza wzdłuż linii celnej, prowadzenie działań rozpoznawczych oraz organizowanie zasadzek. Ponadto miała ona współpracować ze Strażą Skarbową w celu realizacji zadań związanych z ochroną granic.

Wprowadzone rozporządzenie wносиło istotne nowum do zadań Straży Granicznej w zakresie ochrony granic państwa. Tym dotychczas pomijanym czynnikiem był obowiązek prowadzenia działań rozpoznawczych.

Niemniej struktura Straży Granicznej podlegająca dwóm ministerstwom tj. Spraw Wojskowych oraz Apropowizacji miała istotne wady, związane z funkcjonowaniem aparatu dowodzenia. Rozwiązania powyższe nosiły zarzewie konfliktu kompetencyjnego, a ponadto Ministerstwo Spraw Wojskowych, które organizowało i wyekwipowało Straż Graniczną, chciało mieć go pod swoją wyłączną kompetencją. Problem z podległością jednak wkrótce został rozwiązany po myśli Ministerstwa Spraw Wojskowych. Rozpoczęcie działań zbrojnych na wschodnich ob-

⁴⁶ ASGran., 1483.61, rozporządzenie zostało ogłoszone w MP Nr 39 z dn. 18.II.1919 r.

⁴⁷ Ibidem.

szarach kraju z bolszewicką Rosją w połowie lutego 1919 r. spowodowało między innymi, że z końcem marca 1919 r. Straż Graniczna przeszła pod wyłączną podległość Ministerstwa Spraw Wojskowych, zmieniając nazwę na Wojskową Straż Graniczną.⁴⁸

*

Henryk Minkiewicz (1880-IV.1940) płk, gen. bryg. Działacz organizacji niepodległościowych, od 1899 r. członek i działacz Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS) a po rozłamie działacz PPS-Frakcja Rewolucyjna. Od 1908 r. członek konspiracyjnego Związku Walki Czynnej a od 1910 r. Towarzystwa Sportowo-Gimnastycznego Strzelec. Z obu tych organizacji został 24.I.1914 r. usunięty przez J. Piłsudskiego na skutek otwartego i ostrego konfliktu między nim a Piłsudskim. Po usunięciu z powyższych organizacji włączył się w działalność powstałego w 1912 r. w Nowym Targu Związku Drużyn Podhalańskich. We wrześniu 1914 r. objął samorzutnie dowództwo nad członkami Drużyn Podhalańskich zebranych w Zakopanem, z którymi 25.IX. udał się do Mszany Dolnej. Tam wstąpił do organizującego się 3 pułku piechoty Legionów Polskich kpt. Józefa Hallera. Służbę w Legionach Polskich rozpoczął jako dowódca 1 kompanii. Awansował szybko. W dn. 18.X.1914 r. uzyskał stopień porucznika, a niespełna miesiąc później, bo 11.XI. został kapitanem. W dn. 14.III.1915 r. był mianowany majorem i 23.VIII.1915 r. podpułkownikiem. Od XI.1914 r. dowodził batalionem, a od kwietnia 1915 r. 3 pułkiem piechoty, który w maju 1915 r. wszedł w skład II Brygady Legionów Polskich. Brał udział w walkach 3 pułku w Karpatach m.in. pod Pniowem, na Bukowinie – nad Prutem, w Besarabii – pod Rokitną i Rarańczą oraz na Polesiu Wołyńskim pod Kostiuchnówką. W walkach tych wykazał dużą inicjatywę, odporność i niezwykłą odwagę. Służbę w Legionach zakończył 6.VII.1916 r., kiedy to uczestnicząc w jednym z kontrataków 3 pułku pod Kostiuchnówką został ranny i wraz z kilkoma oficerami wzięty do niewoli przez Rosjan. W niewoli przebywał do 25.VI.1917 r., kiedy to zbiegł i przez Finlandię przedostał się do kraju. Po powrocie do kraju, w VIII.1917 r. wstąpił do Polskiej Siły Zbrojnej, gdzie objął kierownictwo Inspektoratu Kursów Wyszkożenia. 7 sierpnia 1917 r. został awansowany do stopnia pułkownika. Z dniem 1.V.1918 r. mianowano go dowódcą formowanej I Brygady Piechoty Wojsk Polskich. Jako komendant garnizonu Warszawy i jej okolicy 10.XI. wydał podległym oddziałom Polskiej Siły Zbrojnej rozkaz rozbrojenia wojsk niemieckich. W odrodzonym Wojsku Polskim 7.XII.1918 r. mianowano go zastępcą dowódcy Okręgu Wojskowego Przemyśl, gdzie znalazł się w ogniu walk polsko-ukraińskich. Otrzymał więc dowództwo grup taktycznych, grupy „brygadiera Minkiewicza”, a od kwietnia 1919 r. grupy „Bug”. Został awansowany 1.VI. do stopnia generała podporucznika. 28.VII.1919 r. mianowany na dowódcę 2 Dywizji Piechoty Legionów, z którą brał udział w walkach na północnym teatrze działań wojennych przeciwko Armii Czerwonej docierając we wrześniu 1919 r. do Berezyny w rejonie Borysowa na Białorusi.

⁴⁸ Aktualny stan badań, uniemożliwia precyzyjne podanie daty przejścia Straży Granicznej pod wyłączną podległość Ministerstwa Spraw Wojskowych.

W rejonie tym przebywał do VII.1920 r. W trakcie ofensywy Armii Czerwonej dowodzona przez niego 2 Dywizja Piechoty Legionów poniosła bardzo znaczne straty. Został odwołany ze stanowiska dowódcy dywizji i oddany do dyspozycji Naczelnego Wodza, który wyznaczył go 25.VII.1920 r. na stanowisko zastępcy generał-gubernatora Warszawy. Na stanowisku tym pozostał do 30 września 1920 r. Następnie wyznaczony na stanowisko Głównego Instruktora Piechoty przy Naczelnym Dowództwie Wojska Polskiego. Od III.1921 r. pełnił służbę w Naczelnej Kontroli Wojskowej. 8.VII.1921 r. został mianowany dowódcą 4 Dywizji Piechoty, na stanowisku którym pozostał do IV.1922 r. Od V.1922 r. do 31.VIII.1924 r. pełnił kolejno funkcje zastępcy dowódcy Okręgu Korpusu (OK.) V Kraków i Okręgu Korpusu I Warszawa. 1.IX.1924 r. został oddany do dyspozycji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i mianowany dowódcą organizowanego Korpusu Ochrony Pogranicza (KOP). 1 grudnia 1924 r. otrzymał awans na stopień generała dywizji z datą starszeństwa z dn. 1 sierpnia 1924 r. (w wielu publikacjach data starszeństwa jest podawana jako data otrzymania awansu – jest to nieporozumienie wynikające z niezajomości zasad list starszeństwa). Ze stanowiska dowódcy KOP został zwolniony w niecodziennych okolicznościach przez ministra spraw wojskowych J. Piłsudskiego 7 maja 1929 r. (nocą 7 maja 1929 r. gen. Gustaw Orlicz-Dreszer i płk Bolesław Wieniawa-Długoszowski na polecenie J. Piłsudskiego otworzyli gabinet służbowy gen. H. Minkiewicza, wyłamali szuflady jego biurka, zabrali akta i gabinet opieczętowali). Po zwolnieniu ze stanowiska dowódcy KOP oddany bez przydziału do dyspozycji ministra spraw wojskowych, gdzie po wymuszonej nań zgodzie 30.IX.1934 r. został przeniesiony w stan spoczynku. Po przejściu w stan spoczynku otrzymał osadę wojskową Jamno o powierzchni 41 ha w gminie Kosiec w powiecie Brześć Litewski. Po agresji sowieckiej 17.IX.1939 roku znalazł się w niewoli i trafił do obozu w Kozielsku. Z Kozielska został wywieziony 7.IV.1940 r. czwartym transportem. Zwłok generała w Katyniu nie odnaleziono, Centralne Archiwum Wojskowe (CAW); Akta personalne gen. Henryka Minkiewicza, 8879. VM-73/6702; KW-8-/2541.; A. Suchcitz, *Generalowie wojny polsko-sowieckiej 1920*, Białystok 1993, s. 50-51; J. Tucholski, *Mord w Katyniu. Kozielsk. Ostaszków. Starobielsk. Lista ofiar*, Warszawa 1991, s.171; T. Radziwonowicz, *General Henryk Minkiewicz*, Białystok 1994; M. Jabłonowski, A. Koseski, *O Niepodległą i Granice. Komunikaty Oddziału III Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego*, Warszawa 1999.

Prochwicz Jerzy; Formacje graniczne 1918 – 1924, w: *Problemy Ochrony Granic. Biuletyn nr 14 (2000)*, s. 7 – 24.